

GRACE BIBLE TRAINING CENTRE (GBTC)
SHULE YA HUDUMA
ARUSHA - TANZANIA

SOMO: **UTAFITI WA BIBLIA**

SOMO LA 2:   **AGANO LA KALE**

MWALIMU WA KOZI: **ASKOFU EKONG**

Utangulizi: -

Kusoma Agano la Kale kunaweza kuonekana kama kusoma kitabu kingine chochote cha historia ya kale, lakini Agano la Kale ni zaidi ya kitabu cha historia tu. Ina uhusiano wa agano la Mungu na taifa Lake teule, Israeli. Pia ina historia ya Uumbaji na hadithi za taifa la Kiyahudi.

Unabii umeandikwa kwa uangalifu, baadhi ukiwa na utimizo wake na mwingine bado haujatimia. Vitabu hivyo pia vina hadithi za mapenzi, mashairi, nyimbo, na methali za aina nyingi.

Tunaweza kutegemea vitabu vya historia kutuambia kuhusu mashujaa wao, lakini Agano la Kale linajumuisha watu wa kawaida wa siku zao. Hadithi hizi pia ni muhimu, kwa kuwa zinatupa picha wazi ya shughuli za Mungu na watu Wake.

Vitabu vya Agano la Kale vinaweza kugawanywa katika mada kuu tano au uainishaji.

Ainisho za Agano la Kale

Vitabu 39 vya Agano la Kale vimepangwa kama ifuatavyo:

Sheria	-	Vitabu 5
Historia	-	Vitabu 12
Ushairi	-	Vitabu 5
Manabii Wakuu	-	Vitabu 5
Manabii Wadogo	-	Vitabu 12

SHERIA	HISTORIA	USHAIRI	MANABII WAKUU	MANABII WADOGO
Mwanzo Kutoka Mambo ya Walawi Nambari Kumbukumbu la Torati	Yoshua Waamuza Ruthu 1Samweli 2Samweli 1Wafalme 2Wafalme 1Nyakati 2Nyakati Ezra Nehemia Esta	Kazi Zaburi Methali Mhubiri Wimbo ulio Bora	Isaya Yeremia Maombolezo Ezekieli Danieli	Hosea Yoeli Amosi Obadia Yona Mika Nahumu Habaku ki Sefania Hagai Zekaria Malaki

Manabii wameteuliwa kuwa ama wakubwa au wadogo. Uainishaji hauhusiani sana na yaliyomo, kwani vitabu vyote ni muhimu. Vitabu vikuu vya unabii (isipokuwa Maombolezo) ni virefu zaidi; vitabu vidogo ni vifupi.

Kuelezea Ainisho

1. Sheria

Vitabu 5 vya kwanza vya Biblia vinajulikana kama vitabu vya Sheria au Vitabu vya Musa. Pia zinaitwa Pentateuki, linalomaanisha “vitabu vitano.” Pentateuch iliandikwa na Musa, kiongozi mkuu na mkombozi wa watu wa Kiyahudi. Pentateuki hukazia jinsi Mungu alivyoshughulika na wanadamu kwa kipindi kinachokadiriwa cha miaka 2500. Inaweka msingi wa hadithi ya ukombozi.

Mwanzo maana yake ni "mwanzo" au "asili." Kitabu cha Mwanzo kinaeleza kuhusu Uumbaji, asili ya wanadamu, Gharika, na mwito wa Abrahamu.

Kutoka maana yake, “kutoka nje.” Kitabu hiki kinaeleza jinsi Mungu alivyowaongoza watu wake kutoka utumwani, akifungua Bahari ya Shamu mbele yao na kuwapa mahitaji yao. Kitabu cha Kutoka kina Amri Kumi na sheria kwa ajili ya taifa.

Mambo ya Walawi yalichukua jina lake kutoka kwa Lawi, kabila la kikuhani. Kitabu hiki kinatoa maagizo kwa makuhani na utoaji wa dhabihu – wakimtazamia Kristo ambaye angekuwa dhabihu ya dhambi kwa ajili ya ulimwengu mzima.

Hesabu hurekodi hesabu ya watu. Kurekodi sensa ilikuwa muhimu kwa taifa changa karibu kumiliki nchi ambayo iliahidiwa kwa baba yao Ibrahimu.

Kumbukumbu la Torati maana yake ni “sheria ya pili.” Kitabu hicho kina maagizo zaidi kwa watu wa Mungu, hotuba ya Musa ya kuaga, na utume wake kwa Yoshua ambaye angechukua uongozi baada ya kifo cha Musa.

2. Historia

Vitabu 12 vya Historia vinatoa historia ya taifa la Kiyahudi. Yanasimulia jinsi Mungu alivyoshughulika na watu mmoja-mmoja na taifa zima. Zinajumlisha hadi theluthi moja ya Agano la Kale.

Yoshua, jemadari aliyeongoza watu wa Kiebrania baada ya kifo cha Musa, aliendelea kuteka nchi ya Kanaani. Kitabu cha Yoshua kinahusu ushindi huo. Kulikuwa, hata hivyo, idadi ya falme ndogo na miji ambayo ilijaribu kupigana.

Waamuzi wanashughulikia miaka 400 ya kushindwa na ushindi katika Kanaani: kushindwa wakati watu walisahau. Mungu, ushindi walipotubu na Mungu akawainua waamuzi kuwa wakombozi.

Kitabu cha Ruthu kinasimulia kuhusu msichana aliyejitolea kutoka nchi ya Moabu aliyeishi wakati wa waamuzi. Akawa nyanya wa Daudi na mmoja wa mababu wa Yesu.

Samweli wa Kwanza na wa Pili huchukua majina yao kutoka kwa Samweli, mwamuzi wa mwisho. Pia alikuwa kuhani, nabii, mwalimu, na kiongozi wa serikali ambaye alikuwa na jukumu muhimu katika taifa lake kuwa ufalme imara.

Wafalme wa Kwanza na wa Pili na Mambo ya Nyakati wa Kwanza na wa Pili huendeleza historia ya taifa na kueleza jinsi lilivyogawanywa katika falme za Yuda na Israeli. Mambo ya Nyakati pia yana nasaba muhimu kwa watu wa Kiebrania.

Mungu alimtumia *Ezra*, kuhani, na *Nehemia*, mnyweshaji, kuwaongoza Waebrania kurudi nyumbani baada ya utekwa Babiloni. Watu hawa wawili walisaidia kujenga upya taifa. Mungu pia aliongoza Ezra kuandika na kukusanya vitabu vitakatifu vilivyounda Agano la Kale. Alikuwa na nakala za Maandiko ili watu waweze kuyasoma.

Kitabu cha *Esta* kinaeleza jinsi Mungu alivyomtumia msichana mrembo wa Kiyahudi kuokoa watu wake kutokana na kuuawa wakati wa utekwa.

3. Ushairi

Vitabu vingi vya Biblia vina vifungu vya kishairi. Ushairi wa Kiebrania mara nyingi hutofautiana na ushairi mwingine katika mtindo na muundo. Kupitia ushairi huu, tunaona moyo wa Mungu kuelekea watu wake na mwitikio wao kwake.

Vitabu vitano, hata hivyo, vimewekwa chini ya vitabu vya Ushairi.

Ayubu ni shairi la kisisimua kuhusu mateso na thawabu ya mwisho ya mtu mwadilifu. Kitabu hiki kinaaminika kuwa cha zamani zaidi katika Biblia.

Zaburi ni kitabu cha nyimbo na kitabu cha maombi cha Biblia. Mashairi haya yalikusanywa na kutumiwa na watu wa Israeli katika ibada zao. Ingawa Daudi na viongozi wengine waliandika Zaburi nyingi, nyingi kati yazo hazijulikani asili yake.

Sulemani, mwana wa Daudi na mfalme wa tatu wa Israeli, alikuwa mtu mwenye hekima zaidi aliyepata kuishi. Aliandika na kukusanya Mithali ili kuwafundisha vijana jinsi ya kuishi kwa mafanikio. Mithali ni mojawapo ya “vitabu vya hekima.”

Mhubiri ni ushuhuda wa Sulemani wa jinsi maisha yalivyo tupu bila Mungu. Raha, utajiri, mafanikio, na mamlaka haviwezi kutosheleza. Mwanadamu aliumbwa kumtumikia Mungu.

Wimbo ulio bora ni kama ngojera, wimbo wa kuigiza. Inasimulia juu ya upendo kati ya bibi arusi na bwana harusi na kuashiria upendo wa Mungu kwa watu wake.

4. Manabii wakuu

Mungu alipotaka kuwasiliana moja kwa moja na watu wake, mara nyingi alitumia wanaume waliochaguliwa waliojulikana kuwa manabii. Manabii hawa walitangaza ujumbe wa Mungu kwa maneno au kwa maandishi.

Vitabu katika uainishaji huu vinaitwa Manabii Wakuu kwa sababu ya urefu wa vitabu, huduma ndefu, na ushawishi mkubwa wa manabii hawa.

Isaya alikuwa mkuu katika Israeli na pia nabii mkuu aliyeishi wakati ambapo Babeli ilikuwa ikianzisha milki yake. Alitabiri utekwa wa taifa la Waebrania, lakini pia alileta ujumbe wa tumaini. Miaka mia saba kabla ya Yesu kuzaliwa, *Isaya* alitabiri kuzaliwa kwa Yesu na bikira, kifo chake kwa ajili ya dhambi zetu, na ufufuo Wake.

Yeremia pia aliandika kuhusu utekwa wa Babiloni na kuwaambia kwamba Wayahudi wangerudi katika nchi yao baada ya miaka 70. Amri ya Koreshi ya kuruhusu Wayahudi kurudi Palestina ilikuja kama vile *Yeremia* alikuwa ametabiri (*ona Yeremia 25:11*).

Yeremia aliona unabii mwingi ukitimizwa katika kuharibiwa kwa Yerusalemu. Anaeleza hayo katika mashairi matano ya maombolezo yanayoitwa Maombolezo.

Ezekieli alikuwa mmoja wa manabii wakuu wa uhamishoni. Alitoa unabii kwa Waebrania katika kipindi cha miaka 70 ya utumwa wao huko Babeli.

Danieli, mkuu wa Kiebrania aliyetekwa, akawa waziri mkuu wa milki ya Babeli. Utabiri wake sahihi wa kuinuka na kuanguka kwa himaya ni wa kushangaza. Mengi yao tayari yametimizwa, na mengine yanatimizwa katika maisha yetu.

5. Manabii Wadogo

Vitabu kumi na viwili vya Manabii Wadogo kwa pamoja havilingani kwa urefu na kitabu cha *Isaya*. Lakini watu hawa walimpenda Mungu na kutangaza ujumbe wake kwa ushujaa kwa watu ambao mara nyingi hawakujali au waasi kwa Mungu. Wale 9 wa kwanza wa manabii hawa waliishi kabla ya utumwa; wengine waliishi baada ya Wayahudi kurudi katika nchi yao. Kila kitabu kina jina la mwandishi wake.

Hosea alihubiri kuhusu upendo wa Mungu kwa watu Wake kama ule wa mume kwa mke asiye mwaminifu. *Hosea* alionyesha jambo hilo kwa kumsamehe mke wake asiye mwaminifu.

Yoeli alitabiri kumwagwa kwa Roho Mtakatifu, ambako kulitimizwa siku ya Pentekoste na katika uamsho wa charismatic wa siku hizi za mwisho.

Amosi alikuwa mchungaji ambaye Mungu alimtuma kwenye jiji kuu la Israeli kuhubiri dhidi ya ukosefu wa haki katika jamii. Aliwaonya watu juu ya hukumu inayokuja dhidi ya dhambi.

Obadia alitabiri juu ya hukumu dhidi ya nchi ya Edomu. Obadia ndicho kitabu kifupi zaidi katika Agano la Kale. Tunajua machache sana kuhusu nabii mwenyewe.

Mungu alimtuma *Yona* kama mmishonari huko Ninawi, lakini Yona alijaribu kukimbia kwa kusafiri kwa meli hadi jiji lingine. Baada ya kumezwa na samaki mkubwa, alitubu, akatolewa, kisha akamtii Mungu.

Mika aliishi wakati uleule na Isaya na Hosea. Alitabiri uharibifu wa taifa la Waebrania, lakini pia alitoa tumaini la wakati wao ujao. Alizungumza juu ya Mwokozi na hata akataja mji ambao Yesu angezaliwa (ona *Mika* 5:2).

Nahumu alitabiri kuharibiwa kwa Ninawi, jiji kubwa ambalo lilikuwa limetubu chini ya mahubiri ya Yona. Lakini watu walipogeukia tena uovu wao, Mungu alisema angeuharibu mji huo.

Habakuki na Sefania walionya juu ya kushindwa na kufungwa kwa taifa ikiwa watu hawangetubu. Watu walishikilia dhambi zao na kuingia Babeli wakiwa mateka.

Baada ya kurudi kutoka Babiloni hadi Palestina, Mungu alitumia Hagai na Zekaria kutia moyo kujengwa upya kwa hekalu.

Malaki, manabii wa mwisho wa Agano la Kale, aliishi miaka 400 kabla ya kuzaliwa kwa Yesu Kristo. Soma katika *Malaki* 3:8–12 ujumbe wake juu ya zaka.

Ndivyo inavyoisha rekodi ya kushughulika kwa Mungu na watu wake chini ya agano la kale wakati wakingojea kuja kwa Kristo na mapatano yake mapya.